

Rezumatul tezei de doctorat

„Conceptualizări ale educației. Dimensiunea europeană a educației.”,

elaborată de drd. Cristina Bojan

Cuprins

Introducere	1
1. Delimitări conceptuale.....	5
1.1. Conceptul de educație.....	6
1.2. Conceptul de universitate	12
2. Abordări filosofice ale conceptului de educație.....	19
2.1. Abordarea idealismului clasic german:	
 I. Kant, G. Fichte, G. W. F. Hegel, W. Von Humboldt	19
 2.1.1. Ideea universității idealiste germane	31
2.2. Abordarea critică a lui Friedrich Nietzsche	40
2.3. Abordarea teoriei critice. Conceptul de educație a lui Max Horkheimer și a lui Theodor Adorno	54
2.4. Abordarea teoriei sistemelor a lui Talcott Parsons	70
2.5. Abordarea funcționalistă a lui Niklas Luhmann	79
2.6. Abordarea pragmatismului universal a lui Jürgen Habermas	97
2.7. Abordarea critică a lui P.K. Liessmann și a lui Richard Münch	113

3. Dimensiunea europeană a educației	124
3.1. Contextul modernității și al procesului de europeanizare	125
3.1.1. Criza europeană	130
3.1.1.1. Criza identității europene	139
3.1.1.2. Criza culturii europene	147
3.1.1.3. Criza democrației	149
3.1.1.4. Criza conceptului de educație	152
3.2. Dimensiunea europeană a educației.	
Conceptualizarea din prisma diferitelor abordări	172
3.2.1 Abordare din perspectiva politicilor educaționale europene	172
3.2.2. Abordare din perspectiva științei educației	188
3.2.3. Abordare filosofică	195
3.2.3.1. Dimensiunea europeană ca oglindire a specificului european ..	195
3.2.3.2. Dimensiune europeană ca și concept educațional al culturii globale	202
3.2.4. Probleme și posibile perspective ale dimensiunii europene a educației ..	208
Concluzii	215
Bibliografie	219

Cuvinte cheie:

dimensiunea europeană a educației, conceptul de educație, conceptul de universitate, Bildung, Halbbildung (demi-educație), Unbildung (non-educație), europenizare, globalizare, societatea cunoașterii, societatea înțelepciunii.

Teza de doctorat intitulată „Conceptualizări ale educației. Dimensiunea europeană a educației” vizează crearea unui suport pentru posibile dezbateri despre dimensiunea europeană a educației propunând o conceptualizare a acesteia. Termenul de „dimensiune europeană a educației” devenit uzual în ultimele decenii a apărut în contextul politicilor educaționale europene, dar sensul său poate fi interpretat pe o arie de gândire mult mai largă. Lucrarea prezintă un punct de intersectare al domeniilor teoriei educației, pedagogiei, istoriei culturii și educației europene, al filosofiei și al politicii educaționale, prezentând o clarificare și o îmbogățire a sensului termenului *dimensiune europeană a educației* prin legarea lui de abordări filosofice ale conceptului de educație. Inovația lucrării constă tocmai în această îmbogățire de sens a *dimensiunii europene a educației*.

Contextul ales pentru creionarea conceptului propus este cel al modernității, deoarece pentru a înțelege problemele cu care se confruntă societatea de astăzi și viziunea actuală asupra conceptului de educație este nevoie să înțelegem modernitatea și schimbările aduse de ea. Din acest motiv lucrarea include o prezentare a contextului mai larg al modernității, urmată de cea a procesului de europenizare și a implicațiilor acestui proces.

Pentru realizarea obiectivului propus al lucrării, conceptualizarea dimensiunii europene a educației, este important de stabilit relația dintre conceptele de educație și universitate, de altfel prezentate în capitolul 1.

Conceptul de universitate își are rădăcinile în relația educației cu știința. Educația înseamnă și dobândirea paradigmatică a cunoștințelor despre sine și despre lume, precum și reflecția asupra acestor cunoștințe. În această ordine de idei, ideea universității în care sălășluiește ideea științei ca și pătrunderea spirituală a lumii pentru a dobândi cunoaștere nu se poate separa de ideea educației. Această strânsă relație a celor două concepte se reflectă atât în scrierile filosofice abordate în lucrare, cât și în termenul de „dimensiune europeană a educației” care cuprinde și educația din cadrul universității.

Capitolul 2 prezintă un șir de abordări filosofice ale conceptului de educație – cel al idealismului clasic german, cel critic al lui Friedrich Nietzsche, cel al teoriei critice lui Max Horkheimer și Theodor Adorno, cel funcționalist al lui Talcott Parsons și Niklas Luhmann, cel al pragmaticei universale a lui Jürgen Habermas, cel al criticii sociale a lui Konrad Paul Liessmann și Richard Münch – care devine suportul filosofic al conceptualizării dimensiunii europene a educației.

Capitolul 3 prezintă o creionare a conceptului de dimensiune europeană a educației, care poate deveni suportul unor dezbateri pe această temă, căutând răspunsuri la întrebările *Ce înțelegem prin dimensiunea europeană a educației?, Există într-adevăr o nevoie reală pentru conștientizarea și susținerea ei în mod organizat programatic sau ar fi doar o ideologie creată pentru a acoperi un gol de legitimare al proceselor de reformă educațională europene?* și propunând orizonturi noi în dezvoltarea acestui concept.

Subcapitolul 3.1. urmărește descrierea contextului în care se situează definirea conceptului de dimensiune europeană a educației, acesta fiind paradigma modernității și procesul de europenizare care implică la rândul lui definirea specificului cultural european și criza identității europene văzută prin prisma crizei unor componente ale ei (criza culturală, a democrației, a conceptului de educație).

Subcapitolul 3.2. prezintă definiția conceptului de dimensiune europeană a educației, conturând-o prin prisma a trei abordări, cea din punct de vedere al politicilor educaționale europene, cea din punctul de vedere al științei educației și a pedagogiei, și abordarea filosofică.

Din punct de vedere al politicilor educaționale europene și al proceselor de reformă în derulare ea poate fi înțeleasă ca o formă regională a internaționalizării educației, definită prin obiectivele sale referitoare la dezvoltarea mobilității, la cooperările științifice, la formarea identității și cetățeniei europene. Este de menționat că realizarea acestor obiective deși vizează atât nivelul instituțional cât și cel individual, s-a desfășurat mai ales la nivelul instituțional.

Din punct de vedere al științei educației și a pedagogiei dimensiunea europeană poate fi interpretată ca o reactualizare a conceptului cosmopolit al educației, înțeles astăzi pe plan ideatic ca un opus al naționalismului, iar pe planul manifestărilor ei ca și un sinonim pentru multiculturalism implicând ideea toleranței, acceptării diversității și a identității multiple. Prin ea localul devine trans-local, regionalul trans-regional, naționalul trans-național și global. Pedagogia a reacționat la acest proces în SUA, Canada cât și în Europa începând din anii 1970 prin elaborarea unor noi concepte educaționale precum educație pentru pace, educație interculturală, educație cetățenească și pentru democrație.

Din punctul de vedere al abordărilor filosofice dimensiunea europeană se definește ca și o oglindire a elementelor specificului cultural european în conceptul de educație.

Din punctul de vedere al abordării critice ale lui Richard Münch, Konrad Paul Liessmann dimensiunea europeană poate fi considerată ca și conceptul educațional transnațional al culturii globale. Acest sens însă implică sărăcirea conceptului de educație, reducerea ei de la de „formarea omului întreg” (Bildung) la formarea capitalului uman (Unbildung).

După prezentarea a „ceea ce este” în prezent dimensiunea europeană lucrarea propune prezentarea problemelor ridicate de acest concept și o imagine a „ceea ce ar putea deveni” dimensiunea europeană printr-o îmbogățire de sens.

Ca și o concluzie a capitolului 3.1. putem constata că problema centrală a specificului european, precum a conceptului de educație și în mod implicit și a dimensiunii europene a educației este pierderea echilibrului dintre elementele lor interne.

Ceea ce în cazul specificului european este o dezechilibrare a relațiilor reciproce dintre elementele tehnicii de producție, economiei, administrației, politicii și culturii spirituale cauzată de răspândirea modelului gândirii economice, care s-a infiltrat tot mai puternic în subsistemele politicii și a culturii spirituale, în cazul conceptului de educație este o dezechilibrare a relațiilor reciproce dintre procesele ei de bază – individualizare și socializare.

Pierderea acestui echilibru a adus cu sine numeroase consecințe care formează un șir de probleme arzătoare în domeniul educației, care sunt prezentate în subcapitolul 3.2.4. Consider foarte importantă prezentarea acestor probleme și deschiderea discuțiilor despre ele chiar dacă prezenta lucrare nu oferă soluții finale.

Una din probleme centrale ale educației în epoca noastră, precum formulează și Liessmann, este lipsa unei idei normative a educației, deoarece ideea de educație așa cum a fost ea concepută în neo-umanism pentru formarea de sine a ființei umane a încetat să mai fie obiectiv și măsură în producerea științei, în învățarea și predarea ei. Rezultatul acestei pierderi este că educația s-a redus la educația profesională, formarea la informare, iar știința și cunoștința a fost degradată la un indicator măsurabil al capitalului uman.

În sensul acesta educația care nu mai cuprinde ideea de educație care să aibă funcția normativă, poate fi considerată *non-educație*, folosind termenul lui Liessmann. În spiritul

critic al lui Adorno și Liessmann, *non-educația* nu înseamnă lipsa cunoștințelor sau o formă a inculturii, ci gestionarea științei și a cunoștințelor ignorând o idee a formării umane.

Îndepărtarea de ideea de Bildung se arată însăși în centrele de educației. Liessmann consideră resetarea așa ziselor obiective educaționale pe competențe (skills) un indicator a acestei îndepărtări. Orientarea obiectivelor educaționale către competențe ridică și ea anumite întrebări, precum ar fi *Dacă obiectivele educaționale, pentru a realiza un proces educațional cât mai bun, ar trebui să se orienteze către esența conceptului de educație, care ar fi aceasta? Sunt doar competențele elementele de bază ale educației? Sau resetarea obiectivelor educaționale pe competențe duce la suspendarea individualității, care a fost vreodată adresantul și actorul educației?*

Liessmann propune o soluție, pornind de la premisa că non-educația este o consecință a capitalizării spiritului. El propune ca toată teoria educațională de astăzi să fie măsurată cu ceea ce se înțelegea din antichitate „perfectibilitatea omului” (Bildbarkeit der Menschen).

O altă problemă care se ivește în legătură cu dimensiunea europeană a educației este cea a limitelor dimensiunii europene în contextul procesului de globalizare. Putem pune întrebările *Care sunt limitele dimensiunii europene? Ce se pierde și ce se naște în urma dimensiunii europene a educației? Cât de mult se pierde din tradițiile naționale educaționale, din competențele naționale și care este beneficiul adus educației, sistemelor educaționale naționale, și indivizilor de către această dimensiune?*

Precum am constatat și în capitolul 3.2.1., conceptul de dimensiune europeană a educației, lărgind gradual contextul ei din perspectiva politicilor educaționale, ține de procesele de europenizare, internaționalizare, globalizare.

Conform teoriei lui John Meyer și Richard Münch în contextul globalizării ar deveni dominantă o cultură a lumii (Weltkultur), care aduce cu sine omogenizarea modelelor în

general și care ar fi considerată forța cea mai influentă în constituirea statelor naționale, a organizațiilor și a indivizilor. Münch vorbește chiar despre instaurarea unui „imperialism economic”, care ar fi rezultatul expansiunii gândirii economice pătrunsă, printre alte domenii, și în cel al educației și al științei.

Din punctul de vedere al modernizării economice a societății, Münch definește *societatea cunoașterii* ca o societate a cărei economie se bazează pe cunoștințe și în care cunoștințele devin o resursă economică. Ca urmare, raportul omului față de cunoaștere este cel față de un bun individual, iar investiția în cunoștințe devine o problemă antreprenorială a pieței cunoașterii dominată de concurență. În acest sens cel mai mic întreprinzător este individul, care investește în educația sa cu scopul de a-l transforma în capital uman.

În aceste condiții se schimbă atât înțelegerea sensului de educație cât și funcția ei în societate, funcție pe care Münch o formulează ca „servirea producției capitalului uman aducătoare de profit este scopul și sensul noului capitalism educațional.” Astfel, diagnoza educației în societatea actuală stabilită de către Münch este: „paradigma de odinioară a educației care considera educația un bun cultural și cunoștințe de specialitate este înlocuită în întregime de un model nou economic.” Acest proces de schimbare de paradigmă este susținut prin diferențierea rețelelor de actori transnaționali (de exemplu experți educaționali), instituții (de exemplu OECD, UE) care exersează o putere mai ales simbolică și dislocă din poziția de putere actorii și instituțiile naționale (de exemplu ministere ale educației, inspectorate școlare).

Münch și Liessmann consideră exemple eclatante ale transformării educației în producție de capital uman, precum și o degradare a conceptului de educație, standardele educaționale ale Testelor PISA și Procesul Bologna care urmăresc crearea unui spațiu comun european al învățământului superior, deoarece ambele procese supun diferitele

tradiții naționale educaționale unui concept global educațional, care depășește granițele Europei.

Concluzia lui Richard Münch în urma analizei testelor PISA și a Procesului Bologna din Germania este că ambele procese sunt motoare ale transformării educației care va conduce la înlocuirea completă a idealului de educație văzut ca și bun cultural și cunoștințe de specialitate prin modelul de educație conceput ca și capital uman bazat pe competențe.

Cauza profundă a acestei transformări el o vede în deplasarea puterii simbolice de la elita educațională națională către o elită a cunoașterii organizată transnațional, prin dezvoltarea și stabilizarea rețelelor de actori și a instituțiilor transnaționale. În acest fel s-a pus în mișcare un proces care își auto-crează resursele de menținere, legându-și structurile de legitimare de noua paradigmă educațională.

Ca urmare a acestei transformări se nasc însă structuri hibride, care nu mai corespund viziunii de adineaori despre educație, dar nu sunt încă capabile să corespundă realizării noii paradigme ale educației.

Cert este că sensul conceptului de educație s-a degradat de-a lungul secolelor, sau altfel formulat în razanta dezvoltare tehnico-economică, informațională și socială a culturii și/sau societății europene s-a neglijat stabilirea unei concordanțe între schimbările societății și sensul deplin al conceptului de educație.

Cauzele degradării sunt multiple, printre ele se enumără pătrunderea și dominanța modelului de gândire economic în domeniul educației, degradarea valorii cunoașterii la un produs, întâietatea producției de capitalul uman față de formarea omului întreg, diminuarea importanței moralității în societatea cunoașterii și implicit în procesul educațional.

Toate aceste cauze și efecte se înrădăcinează, precum a identificat și Nietzsche, în cultura intelectuală bazată pe raționalism la nivelul înțelegerii de sine a individului, deoarece educația reflectă gândirea omului despre sine.

În societatea cunoașterii în care în urma colonizării lumii vieții trăite de către acțiunile sistemelor funcționaliste, chiar și individul este considerat o întreprindere care se orientează către maximizarea câștigului propriu investind în propria educație, individul uită să fie om.

Ne putem întreba, unde se regăsesc în societatea cunoașterii valorile morale ale educației umaniste, viața trăită în mod autentic, și critica reflexivă care permite autodeterminarea omului – fiind componente ale conceptului de educație în viziunea filosofică din contextul european al modernității?

Dacă căutăm să deschidem noi perspective ale dimensiunii europene a educației, este indispensabil pe de o parte o reevaluare a conceptului de educație, o echilibrare a relației elementelor ei de bază, și pe de altă parte o echilibrare a componentelor specificului european sus-numite, proces ce se răsfrânge asupra întregii societăți a cunoașterii.

Este cert că elementele conceptului de educație care reies din diferitele abordări prezentate în capitolul 2, precum valori morale ale educației umaniste, viața trăită în mod autentic, critica reflexivă care permite autodeterminarea omului și trăirea unei vieți izbutite, nu pot fi realizate și mijlocite doar de educația instituționalizată, deoarece ea nu oferă în mod garantat aceste aspecte ale conceptului de educație. Toate aceste aspecte rămân în voia libertății de alegere și a procesului de auto-formare al individului.

Așteptările față de educație sunt ridicate și astăzi, creând și mai multe iluzii față de educație decât au fost cândva, fapt ce se reflectă în conceptele educaționale care încearcă să soluționeze problemele societății. Folosind termenul lui Nietzsche, școlile de astăzi sunt „instituții de nevoi vitale”, deoarece nevoile vieții împovărează școlile cu multiplele sarcini, precum înlocuitor de familie (care se destramă în societate), loc al comunicării emoționale, instituție de căutare de soluții la o gamă de probleme a lumii adulților – cum ar fi: poluarea mediului, războaie, problema integrării emigranților, conflicte culturale.

Orbiți de aceste așteptări sensul procesului de formare al omului se reduce la cel desfășurat în cadrul educației instituționalizate și se trece cu vederea peste limitele educației instituționalizate. Acesta nu poate găsi soluții pentru toate problemele societății.

Educația instituționalizată reprezintă doar o etapă din viața și din formarea omului, care poate să asigure un cadru pentru dezvoltarea individuală și cea socială. Omul de astăzi este disponibil să învețe de-a lungul întregii vieți, ca să se poată adapta la cerințele pieței muncii rapid schimbătoare, doar că, precum spune Liessman „acesta nu este nici măcar caricatura omului învățat schițat de W. von Humboldt în “Teoria formării omului”, deoarece îi lipsește puterea gândirii sintetizatoare.”

Formarea omului este un proiect de viață al individului de a se autoeduca, folosind conceptele lui Humboldt și Nietzsche, formarea omului este pătrunderea persoanei noastre de conceptul *umanitate* redând sensul cel mai profund posibil al acestuia, iar *umanitate* înseamnă o autodepășire continuă.

O astfel de reevaluare și aplicare individuală a conceptului de educație poate oferi o lărgire a orizontului de înțelegere a dimensiunii europene a educației prin dezvoltarea societății cunoașterii către o societate a înțelepciunii, tematizate de Nicholas Maxwell.

Nicholas Maxwell analizează necesitatea trecerii de la o societate a cunoașterii către una a înțelepciunii, și a modului în care universitatea interacționează cu înțelepciunea. Punctul de plecare al lui Maxwell este premisa potrivit căreia scopul de bază al investigației intelectuale academice este sporirea cunoașterii. Din punctul de vedere al lui Maxwell, este nevoie imperativă de o revoluție în ceea ce privește scopurile și metodele investigației academice, astfel încât scopul fundamental să devină promovarea înțelepciunii, definită ca și capacitatea de a realiza ceea ce este de valoare, pentru sine și pentru ceilalți, astfel creând cunoaștere și know-how tehnologic. Maxwell consideră că investigația academică, în loc să

se preocupe de rezolvarea problemelor cunoașterii, ar trebui să se ocupe prioritar de sarcina de a descoperi soluții posibile pentru problemele vieții.

În viziunea lui, educația joacă un rol important în acest proces, ea trebuie să se schimbe astfel încât problemele vieții să devină mai importante, mai prioritare și mai fundamentale decât problemele legate de obținerea cunoștințelor, iar scopul fundamental al educației fiind învățarea a cum să achiziționezi înțelepciunea în viață.

Dimensiunea europeană a educației este o nouă paradigmă în care trebuie revizuit sensul deplin al conceptului de educație. Dezvoltarea și dezbateră pe tema acestor posibile perspective a dimensiunii europene a educației și a conceptului de educație rămâne sarcina viitorului.